

ЧЛАНЦИ

UDK—343.(497.1)

Изворни научни рад

*др Љубиша Лазаревић,
редовни професор Правног факултета у Београду*

ПОТРЕБЕ И МОГУЋНОСТИ ДАЈБЕ ИЗГРАДЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКОГ КРИВИЧНОГ ЗАКОНОДАВСТВА

У чланку се разматрају потребе и могућности да се приступи темељној реформи југословенског кривичног законства. Констатујући да за то постоје друштвене потребе и сагласност у теорији и пракси, аутор указује да би критичку анализу постојећег нормативног система у овој области требало вршити кроз верификовање остваривања основних начела кривичног права — легалитета, легитимности кривичноправне принуде, једнакости грађана пред законом и субјективне кривичне одговорности. У вези са начелом легалитета требало би преиспитати законодавна решења у погледу прецизности одређивања обележја појединих кривичних дела, усклађености одредаба општег и посебног дела и прописаних законских оквира казни. Начело легитимности кривичноправне принуде посебно треба верификовати кроз могућност сузјављања криминалне зоне брисањем појединих инкриминација или њиховим пребацивањем у привредне преступе и прекршаје и кроз оправданост задржавања неких казни (смртна казна, конфискација имовине, казна затвора од 20 година). Питање једнакости грађана пред законом разматрано је у вези са прихваћеном концепцијом о подељеној законодавној надлежности у овој правној области, са критичким освртом на одговарајуће уставно решење, а о начелу субјективне одговорности расправља се у вези са неким решењима из општег дела.

У другом делу рада дата је критичка анализа Предлога закона о изменама и допунама Кривичног закона СФРЈ, чије усвајање од стране Скупштине СФРЈ непосредно предстоји.

Кључне речи: *Кривично право. — Кривична одговорност. — Кривичне санкције. — Начело легалитета. — Начело једнакости грађана пред законом.*

I. Стање југословенског кривичног законодавства и потреба његове реформе

1. У савременој југословенској кривичноправној теорији актуелно је питање реформе кривичног законодавства — њене неопходности, садржине и обима. Мада је ова грана права у процесу своје изградње од ослобођења земље до данас била изложена критичкој анализи

и верификацији и теорије и праксе, значајне друштвено-економске и политичке промене које су се десиле у Југославији у последњим годинама посебно су наметнуле потребу продубљеног критичког преиспитивања прихваћеног кривичноправног нормативног система с аспекта његове криминално-политичке функциналности, усклађености са савременим потребама борбе против криминалитета у нашем друштву, а посебно у вези са друштвеним и правним положајем човека и грађанина и заштитом његових уставних слобода и права, како од напада појединаца, тако и од могућих злоупотреба државних органа. Могло би се рећи да оправданост и неопходност једне интегралне научно-стручне анализе југословенског кривичног законодавства, како у његовом нормативном смислу, тако и у практичној примени, није спорно ни у теорији ни у пракси. Постоје, међутим, значајне разlike у оцени стања и проблема овог законодавства, а тиме и дубине, односно ширине неопходних законодавних реформи. Најрадикалнија су она схватања по којима је реч о једном класичном ретрибутивном систему формираном под утицајем совјетског кривичног права и у условима непосредно после револуције, који се у основи ни до данас није много променио. Његови су темељи постављени Кривичним закоником из 1951. године у који су била уграђена и многа решења условљена постреволуционарним стањем, са дубоком кривичноправном интервенцијом у многе сфере друштвено-економског живота и непотребном строгошћу у прописивању кривичних санкција. Све касније измене и допуне нису дубље задирале у оваква основна опредељења; елиминисана су нека екстремна решења (кривична одговорност правних лица, примена аналогije, нека економска кривична дела везана за послератне услове живота и др.), постигнута већа прецизност у законодавно-техничком смислу код одређивања бића појединих кривичних дела, више формално-правно него садржајно трансформисан систем кривичних санкција, али се зона кажњивости и даље проширивала (уз кривична дела развио се и веома разгранат систем привредних преступа и прекршаја), са задржавањем веома високих казnenих оквира за које нису постојале оправдане и рационалне друштвене потребе. По овом схватању, ни позната реформа југословенског кривичног права из 1959. године није значила неки радикалнији заокрет у односу на основна опредељења југословенског кривичног законодавства. То важи и за кривичноправни систем који се формирао после доношења Устава 1974. године, када се са концепције јединственог кривичног законодавства прешло на подељену законодавну надлежност у овој правној области; доношење Савезног кривичног закона и републичких, односно покрајинских кривичних закона више се одвијало у духу реализовања уставне концепције о подељеној законодавној надлежности него с амбицијама да се изграђују нова решења. Неке промене вршене касније у појединим републичким кривичним законима (Босна и Херцеговина, Србија) више су биле усмерене јачању и проширивању кривичноправне репресије. Из оваквог схватања произилази, је закључак да се савремено југословенско кривично законодавство у основи заснива на идејним и правним концепцијама Кривичног законика из 1951. године, да је његова криминално-политичка опредељеност прихватила превазиђену и историјски демантовану тезу да се проблеми сузбијања криминалитета преваходно решавају применом кри-

вичне репресије, те да оно не одговара једном демократском и цивилизованом друштву са краја XX века. Даљи логичан закључак био је да треба приступити целовитој и коренитој реформи југословенског кривичног права.

Више је, међутим, заступљена умеренија и повољнија оцена савременог југословенског кривичног законодавства. Она полази, пре свега, од основних начела на којима се оно заснива и прави дистинкцију између нормативног система који се формирао непосредно после ослобођења и под утицајем совјетске кривичноправне доктрине и каснијих значајних измена, које се не процењују само као отклањање екстремности и законодавно-техничко усавршавање, већ и као демократска и хумана оријентација нашег кривичног законодавства. Уз прихватање низа слабости, нарочито у односу на ширину зоне кажњавања и непрецизност у одређивању бића кривичних дела, југословенско кривично законодавство се на савременом ступњу свог развоја оцењује као „релативно модерно, демократско и хумано“ (1), а слична оцена се даје и политици сузбијања криминалитета.

Иако је реч о веома различитим, готово супротним оценама, обе су на одређени начин основане. Иако је прошло више од 40 година од ослобођења земље, и данас се у југословенском кривичном праву осећа большевички „револуционарни и постреволуционарни дух“. На нормативном плану он је највише изражен у посебном делу, преко широко постављене зоне кажњавања, са непотребно дубоким задирањем кривичне репресије у неке области друштвеног живота у којима би се конфликтне ситуације морале решавати другачијим средствима и методама, као што су брак и породица, самоуправљање, слобода полног општења, привреда и сл. Хипертрофија кажњивих делатности (кривична дела, привредни преступи, прекршаји), праћена је великом непрецизношћу у разграничењу ових категорија и у одређивању обележја кажњивих делатности, а по прописаним казнама сврстани смо у најстрожа кривична законодавства. На идејно-политичком плану присутни су идеја и пракса да одређени друштвено-економски и политички конфликти у нашем друштву треба и могу најефикасније да се разрешавају применом кривичне репресије. На жалост, овакво уверење се најчешће јавља у структурама које управљају земљом, усмеравају њену политику и инструирају одређене државне органе. То је све тачно, али је и оцена да се југословенско кривично законодавство у свом досадашњем развоју више технички него садржајно усавршавало и прилагођавало потребама борбе против криминалитета — све више уопштена и неаргументована. Пре би се могло рећи да оно није благовремено и адекватно реаговало на промене у друштвено-економским односима, али му се не може порећи отвореност према демократским и хуманистичким тенденцијама које су се манифестовале у кривичном праву и криминалној политици демократских и цивилизованих земаља. Одређена решења изграђивана су у складу са концепцијама које су прихваћене у садашњој криминолошкој, пенолошкој и кривичноправној научној мисли. Реч је, дакле, о законодавству

(1) Опширније о овоме видети: Н. Срзентић, *Развој југословенског кривичног законодавства*, „Архив за правне и друштвене науке“, бр. 1—2/86; Љ. Бавнон, *Десет година новог кривичног законодавства у СФРЈ*, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, бр. 1/88.

које се налази у процесу своје даље доградње, са тенденцијом напуштања одребених ретрибутивних концепција типичних за социјалистичке земље и прихватања демократских, хуманих и криминално-политички рационалних решења. Оваква тенденција се више манифестовала у материји општег дела, посебно код система кривичних санкција и изградње кривичноправног третмана малолетних учинилаца кривичних дела, али је изостала или је била недовољна код одређивања система инкриминација и прописивања казних оквира за поједина кривична дела. Стога проблему будуће реформе југословенског кривичног права треба, по мом мишљењу, прићи са уверењем да она пружа довољно простора за иновације и усавршавања, за јачање заштите слобода и права људи и за постављање зоне кажњавања у легитимне оквире. За таквом реформом осећа се и потреба у друштву, а на њу упућују и многи криминално-политички разлози. При томе се не би смело поступити на наш тако уобичајени начин, да се она сведе на партијалне, рутински замишљене измене и допуне, усмерене пре свега на задовољавање неких конкретних друштвених потреба или разрешење неких, иако озбиљних, али ипак пролазних друштвених конфликта. Треба јој прићи као озбиљној, свеобухватној и на сазнањима науке и праксе заснованој критичкој анализи читавог југословенског казненог система.

2. Свако размишљање о потреби реформисања југословенског кривичног права и могућим правцима, односно садржини те реформе нужно се сукобљава са његовим савременим стањем. Југословенско кривично законодавство је данас само један појмовни израз, али оно фактички не постоји; постоје кривична законодавства социјалистичких република, са њиховим већим или мањим међусобним разликама, и савезно кривично законодавство са заједничким општим делом и одређеним групама кривичних дела за које се сматрало да их, с обзиром на вредности које се њима штите, треба јединствено регулисати. Концепција подељене законодавне надлежности, прихваћена прво у Уставним амандманима ХХХ и ХХХI из 1971. године, а затим разрађена у члану 281, ст. 1, тач. 12. Устава СФРЈ, представља објективну и за сада непремостиву баријеру да се доградња нашег кривичноправног система и његова демократизација спроведу на читавом југословенском нивоу. Данас је очигледно да се није остварила једна од претпоставки на којој се заснивало овакво решење, да ће се преко заједничког општег дела обезбедити јединство криминалне политике и остваривање основних принципа кривичног права који се утврђују одредбама Општег дела. Пре свега, ни општи део није у потпуности регулисан Кривичним законом СФРЈ; у односу на кажњавање малолетника, примену васпитних мера и регулисање условне осуде са заштитним надзором постављена су само основна правила, док је потпунија регулатива остављена републикама и покрајинама. Друго, многа решења у републичким кривичним законима нису у складу са неким правилима и начелима постављеним у Општем делу Кривичног закона; одредба члана 7. тога Закона да прописи општег дела важе за сва кривична дела одређена у законима Федерације, република и покрајина није схваћена као обавезујуће начело при изради републичких и покрајинских кривичних закона, па чак није доследно спроведена ни у посебном делу Кривичног закона СФРЈ. Најзад, и ретке присталице

концепције подељене законодавне надлежности признају да је и оцена о неопходном обиму јединственог регулусања појединих група кривичних дела била нереална, да је зона „заједничких интереса“ веома уско постављена, те би је требало проширити и на јединствену заштиту основних слобода и права човека, здравља људи и човекове средине, безбедности јавног саобраћаја и још неке области. Стога за мене нема никакве дилеме да би јединствено југословенско кривично законодавство представљало неупоредиво бољу и реалнију друштвену и правну основу за његову потпунију изградњу на демократским и цивилизацијским основама. У постојећој ситуацији биће потребно много напора и добре воље да се у предстојећој реформи оствари координација између република, да се паралелно ради и на савезном и на републичком законодавству и да се постигне бар онај минимум неопходних заједничких решења.

II. Могући правци критичке анализе југословенског кривичног законодавства

Без намере да дајем компетентну оцену о стању и вредности наше кривичноправне теоретске мисли и изворности наше судске праксе, неспорно је да је у овој области објављен велики број научних и стручних радова — чланака, монографија, коментара и уџбеника у којима су обрађивани многобројни и разноврсни кривичноправни, криминалошки, пенолошки и криминално-политички проблеми. Покренута су многобројна питања, отворене многе дилеме и сугерирана одговарајућа решења у смислу постојећег стања. Судска пракса је, такође, иницирала одређене проблеме у вези са практичном применом кривичног законодавства, а заузети ставови, без обзира да ли су увек и прихватљиви, од несумњивог су значаја за оцену неопходности реформе нашег кривичног права. У том смислу прихватљива је оцена проф. Бавцова да су се „нагомилала бројна критичка мишљења о постојећим одредбама Општег дела Кривичног закона СФРЈ“ (2), уз напомену да су многобројне критичке примедбе изнете и у односу на систем инкриминација, како у савезном, тако и у републичком кривичном законодавству и да су се одређени проблеми у вези са легалитетом и легитимитетом кривичне репресије јављали управо у вези са ширином зоне кажњивости и начином одређивања појединих инкриминација. Стога ми се чини ближим реалности мишљење Н. Срзентића „да су се у нашој земљи стекли услови да се приђе целовитом и продубљеном проверавању целокупног југословенског кривичног законодавства“ (3). За такву анализу располаже се богатом теоретском грађом и инспиративном судском праксом, а из ње треба да резултира оцена о обиму и дубини законодавне реформе.

Теоретски и практични проблеми истакнути у досадашњој критичкој анализи функционисања југословенског кривичноправног система су, као што је истакнуто, многобројни и разноврсни (4). Они се

(2) Љ. Бавцов, *Десет година ...*, *op. cit.*, стр. 46.

(3) Н. Срзентић, *Принципи кривичног законодавства — основа за одређивање кривичне репресије*, „Годишњак Правног факултета у Сарајеву“, бр. XXXVI, стр. 278.

(4) О томе видети: М. Кокољ, *Измене Кривичног закона СФРЈ*, „Југословенска ревија за кривично право и кримнологију“, бр. 2—3/85.

крећу од неких начелних питања до конкретних решења у Општем и Посебном делу. Но, без обзира на њихово мноштво и разноврсност, чини ми се да су сва покренута питања садржајно и функционално повезана са једним основним проблемом савременог кривичног законодавства — обезбеђивање и што адекватније законодавно и практично остваривање основних начела кривичног права. Стога би и критичку анализу југословенског кривичног законодавства требало вршити кроз призмичку научно-стручне верификације усклађености појединачних решења са оним основним начелима на којима се заснива наш кривичноправни систем. Полазећи од тога, указаћу на могуће правце реформе нашег кривичног права посматрано с аспекта законодавне реализације начела законитости, легитимности кривичноправне репресије, једнакости грађана пред законом и субјективне кривичне одговорности. Сасвим је разумљиво да се због ограничености обима овог рада не могу обухватити сва покренута питања и сугерирани решења, па ћу се ограничити само да укратко укажем на она која су од начелног значаја.

1. Сувишно је истицати друштвени, правни и криминално-политички значај *начела законитости* у кривичном праву. Повезана са начелом уставности, законитост је једна од основних гаранција демократског уређења друштва и функционисања правне државе. „Принцип легалитета одређује друштвени положај човека и границе његовог слободног деловања. Тај принцип је истовремено гаранција за остваривање слобода и права човека и брана против произвољне, самовољне и арбитрерне принуде према човеку“ (5). Начело законитости је и гарант друштвене стабилности и, како каже проф. Бачић, „ујет за демократичност свакодневног живота, за културно и слободно дјеловање и комуницирање. Законитост значи потврду постојања и нужност владавине права насупрот арбитрерности и самовољи кад су у питању основне вредности човека и друштва“ (6). Да би се остварили ови циљеви, начело законитости у кривичном праву мора имати потпуну афирмацију и реализацију. Оно се не може свести само на класично знање принципа *nullum crimen nulla poena sine lege*, већ се мора изразити и као *nullum crimen sine lege scripta*, *nullum crimen sine lege stricta*, *nullum crimen sine lege praevia*, *nullum crimen sine lege certa i nulla poena sine lege* (7). Према томе, начело легалитета у кривичном праву не садржи само захтев да кривична дела и кривичне санкције буду унапред прописани законом, већ да они буду и у максимално могућој мери прецизно одређени, да кривичноправни систем представља хомогену и усклађену целину Општег и Посебног дела.

Остваривање начела законитости требало би у предстојећој реформи југословенског кривичног законодавства критички пренспитати, укратко изложено, са следећих аспеката:

а) *Прецизност у одређивању обележја кривичних дела*. Кривично право се, као уосталом и друге гране права, мора у регулисању својих института служити у одређеној мери апстракцијама и гене-

(5) Н. Срзентић, *Принципи кривичног законодавства...*, *op cit.*, стр. 278.

(6) Ф. Бачић, *Кривично правосуђе и уставност и законитост*, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, бр. 4/87, стр. 11.

(7) О начелу законитости у кривичном праву видети и: Љ. Лазаревић, *Југословенска криминална политика у области репресије*, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, бр. 1—2/86; И Салтху, *Начело легалитета у материјалном кривичном праву*, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, бр. 3/88.

рализацијама, али када је реч о одређивању обележја кривичних дела мора се постићи толики степен прецизности и потпуности да из законског решења недвосмислено произлази шта је основ кажњивости за то дело, и да то буде јасно како ономе ко примењује закон, тако и ономе на кога се закон примењује. Овај императив није, међутим, постигнут на задовољавајући начин у нашем кривичном праву, тако да би код многих кривичних дела требало с овог аспекта анализирати како су регулисани: радња извршења; последица дела; објективни услов инкриминације; субјективне околности дела; квалификаторне околности и др. (8). Потреба за оваквом анализом посебно је изражена код тзв. споредног кривичног законодавства које се у нас доста интензивно развија, али са крајње непрецизно одређеним обележјима кривичног дела и високим запређеним казнама.

б) *Побољшање неких решења у Општем делу.* То се односи пре свега на прецизније одређивање начела забране ретроактивности кривичног закона, услова за постојање саизвршилаштва, нечињења као радње кривичног дела, дејства правне заблуде, незнатне друштвене опасности, затим одређивања појма продуженог кривичног дела, јасније прецизирање кривичноправног значаја неуспелог подстрекавања и отклањање неких законских нејасноћа у регулисању мера безбедности и изрицању васпитних мера кад се суди пунолетним лицима која су извршила кривична дела као малолетници или као млађа пунолетна лица (9).

в) *Усклађивање одредаба Општег и Посебног дела.* Одредбе Општег дела Кривичног закона СФРЈ су општег значаја и имају обавезујући карактер за све одредбе Посебног дела, што значи да се у конструкцијама појединих кривичних дела не може мењати њихов смисао и кривичноправни значај. Код одређеног броја кривичног дела није тако поступљено. Тако се, нпр, институт саучесништва употребљава као квалификаторна околност или се, пак, неки његови облици употребљавају као самостална радња извршења. Слично је и са стицајем који, нпр, код кривичног дела убиства представља квалификаторну околност, чинећи извршено дело тешким убиством, за које се може изрећи и смртна казна. У одређеном броју случајева путем стицаја долази се до конструкције сложеног кривичног дела које тако добија тежи вид. Поврат је, по одредбама Општег дела, факултативна отежавајућа околност код одмеравања казне, али се код тешког убиства појављује као квалификаторна околност. Услови за прописивање казне затвора од 20 година постављени у члану 38, став 3. КЗ СФРЈ нису доследно спроведени у Посебном делу. Конструкција кривичног дела пљачке је противуставна и супротна општим одредбама о важењу кривичног законодавства, а институт добровољног одустанка не примењује се на све учиниоце кривичних дела, и др. (10).

(8) Опширније о овоме видети: Ф. Бачић, *Криминално-политички и правнодржавни приступ уређењу кривичних дела против државе*, „Наша законитост“, бр. 7—8/88; Љ. Лазаревић, *Правици даље изградње кривичног законодавства СР Србије*, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, бр. 3/89.

(9) Детаљнију анализу ове проблематике даје Ф. Бачић у наведеном раду *Кривично право*...

(10) О овом нескладу између Општег и Посебног дела видети: Љ. Лазаревић, *Основи и правци будућег развоја југословенског материјалног казног законодавства*, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, бр. 4/89.

г) *Одређивање казних оквира*. Начело законитости казне не изражава се само у њеном прописивању у систему санкција и правилу да се учиниоцу може изрећи само она казна која је законом прописана, већ и у одређивању казних оквира за поједина кривична дела. Прописана казна треба својим минимумом и максимумом да одговара друштвеној опасности различитих облика тог дела. За југословенско кривично законодавство карактеристично је одсуство јасних критерија у прописивању казни, тако да прихваћени оквири више указују на арбитрерност него на неку осмишљену концепцију. Са правом указује проф. Срзентић да „само један корак раздваја прописивање претерано широких распона између најмање и највеће мере казне за једно исто кривично дело од концепта потпуно неодређених казни, односно од негирања принципа легалитета“ (11). Уз то, прихваћени су неоправдано високи минимуми и максимуми прописаних казни, што неопходно ствара утисак да је реч о изузетно строгом законодавству и доводи до значајног несклада између изричаних и прописаних казни. Стога би у предстојећој реформи требало темељно преспигати казнене оквири и на основу одговарајуће класификације кривичних дела по степену њихове друштвене опасности изградити одговарајуће стандарде минималних и максималних казни.

2. *Начело легитимности* кривичноправне репресије је функционално повезано са начелом легалитета. Његова је суштина у томе да се у оквирима законом прописане репресије реагује оном врстом и мером санкције која је у датом случају нужна да би се одређена индивидуална или општа добра заштитила од друштвено опасних делатности. Применом овог принципа треба да се разграничи зона нужног и оправданог реаговања принудним мерама од могуће примене мера економског, социјалног, идејног и образовног карактера, а у случају кад је изрицање кривичне санкције неопходно да се одреди она врста и количина мере која је најмање рентабилна. Легислативни аспект принципа легитимности у кривичном праву рефлектује се углавном на зону кажњивости у прихваћени систем кривичних санкција, и у предстојећој законодавној реформи његову реализацију би требало верификовати у следећим правцима:

а) *Потреба и могућности декриминације*. Није спорно да је у југословенском кривичном праву врло широко постављена зона кажњивости, односно да оно располаже изразито обимним системом инкриминације. Огроман је број привредних преступа и прекршаја, тако да се веома тешко наилази на законске прописе који не садрже казнене одредбе. Да ли нам је данас потребно толико мноштво санкционисаних понашања и тако дубоко задирање казног права у одређене сфере људског живота, односно других друштвених делатности? Свака озбиљнија реформа нашег кривичног законодавства мора се суочити с овим проблемом и потребом декриминације, јер „идеја о сужавању кривичноправне заштите би морала наћи место у нашој криминалној политици као нужна и природна последица основних опредељења нашег друштва“ (12). Овај процес декриминације могао би се, по мом мишљењу, одвијати у три правца: 1) елиминисање неких кри-

(11) Н. Срзентић, *Принципи кривичног законодавства...*, *op. cit.*, стр. 279.

(12) З. Стојановић, *Границе, могућности и легитимност кривичноправне заштите*, Београд, 1987, стр. 28.

вичних дела из система кажњивих делатности уопште, с обзиром на њихов веома мали степен друштвене опасности или околност да се већ деценијама у пракси не појављују; 2) пребацивање одређеног броја кривичних дела у привредне преступе или прекршаје; за то постоје и велике могућности и велика оправданост; и 3) укидање одређених инкриминација, не зато што су малог степена друштвене опасности, већ због тога што је њиховом конструкцијом грубо нарушено начело законитости у одређивању бића кривичних дела (13).

б) *Потреба прописивања нових кривичних дела.* Систем инкриминација, иако у основи преобиман, у неким својим деловима је и непотпун, што намеће потребу преиспитивања потребе његове доградње прописивањем нових кривичних дела или комплетирањем постојећих. Овај проблем није тако актуелан као што је то случај са сужавањем зоне кажњавања, али нису неосновани ни приговори да се политика кривичног гоњења за нека друштвено опасна понашања не може реализовати због тзв. „празнина у закону“ или необухватности неких законских решења. Такав је, нпр, случај са кривичним делима против човечности и међународног права којима нису покривене све наше обавезе из међународних конвенција, затим са кривичним делима против самоуправљања која само делимично захватају незаконитости и злоупотребе које се у овој области јављају, па кривична дела против привреде која би морала, с обзиром на промене у облицима својине и носиоце привредног пословања, бити подвргнута темељној ревизији и др. Практика је указивала да се због непостојања одговарајућих законских решења није могло гонити и кажњавати за многе тешке злоупотребе у области девизног пословања, спољне трговине, инвестиционе изградње у иностранству и др. У свему овоме треба поступати веома обазриво и процену о оправданости стварања нових инкриминација заснивати на степену друштвене опасности оваквих понашања, учесталости појава и оправданости да се у тим областима интервенише мерама кривичноправне принуде.

в) *Систем кривичних санкција.* Кривичне санкције су најдинамичнија област кривичног права. Скоро да није било законодавне реформе у ма којој држави да није обухватила и систем санкција. То је и разумљиво ако се има у виду да мере кривичноправне принуде треба да задовоље бар два основна захтева: да одговарају потребама ефикасног сузбијања криминалитета у одређеном друштву и да буду у складу са степеном друштвено-економског, културног, демократског и уопште цивилизацијског развоја друштва. Без обзира што се кривичним санкцијама, а посебно неким казнама, може ставити низ приговора с аспекта хуманости и оправданости, начелно посматрано — нужност примене кривичноправне принуде, а тиме и њена легитимност, не могу се у савременим условима довести у сумњу. У недостатку организоване превенције криминалитета друштво је принуђено да се од напада на неке елементарне вредности штити и тако непопуларним мерама као што су кривичне санкције. Уосталом, није ми познато да се до сада иједна држава, па и она која служи као узор демократије и цивилизације, одрекла овог облика борбе против криминалитета.

(13) О могућности декриминације видети опширније: Љ. Лазаревић, *Основи права...*, *op cit.*, стр. 18. и 19.

У југословенском кривичном законодавству прихваћен је развијени плуралистички систем кривичних санкција, са укупно двадесет три мере, сврстане у казне, мере безбедности, васпитне мере и мере упозорења. Преовлађује схватање да он представља задовољавајућу законску основу за остваривање принципа индивидуализације и да је у складу са савременим криминално-политичким концепцијама. То, међутим, не искључује ни потребу ни могућност његовог даљег усавршавања и хуманизовања и у том погледу учињени су многобројни конструктивни предлози (14). Са аспекта легитимности у сумњу се доводи оправданост даљег задржавања три санкције: смртне казне, конфискације имовине и казне затвора у трајању од 20 година, мада би се могло расправљати и о оправданости такве мере безбедности као што је забрана јавног иступања.

Разлози за и против *смртне казне* добро су познати, као и стање у савременом кривичном законодавству. Аболиционистички покрет имао је доста успеха после другог светског рата, али је данас велики број земаља чија законодавства предвиђају могућност изрицања смртне казне. У југословенском кривичном праву ова казна је прописана за око 50 дела, али су готово сва сконцентрисана у три групе: против социјалистичког самоуправног друштвеног уређења и безбедности СФРЈ, против човечности и међународног права (углавном за ратне злочине) и против оружаних снага. Међутим, ова казна се изриче врло изузетно, а још мање се извршава. Сигурно је да ова апсолутна санкција не одговара демократском и хуманом друштву, а посебно ономе у коме се друштвени односи граде на принципу социјалистичког хуманизма и вере у човека. Тешко је данас прогнозировать какве су шансе за потпуно укидање смртне казне, али је сасвим сигурно да би требало сужавати законске могућности за њену примену. У том погледу постоји неколико опција: ограничавање изрицања смртне казне за случајеве кад су дела извршена за време рата или непосредне ратне опасности; искључење примене смртне казне према тзв. млађим пунолетним учиниоцима кривичних дела; искључење примене смртне казне према женама уопште, или онима које имају малу децу и према старијим лицима; даље сужавање броја кривичних дела за која се ова казна може изрећи; и прелазак на тзв. фактички аболитионизам, односно неизрицање смртне казне иако постоји у закону.

Конфискација имовине је казна код које је највише изражена ретрибутивна садржина и циљ. Њена примена није условљена стицањем имовине која се одузима на противправан начин. И док је имала неког оправдања у послератном периоду, она је данас уз новчану казну и меру одузимања имовинске користи стечене кривичним делом, непотребна и анахронична санкција. Неспорио је да се у социјалистичком друштву принудно одузима од грађанина имовина коју је стекао радом, наслеђем или на други дозвољени начин, само зато што

(14) О разним аспектима система кривичних санкција у нашој теорији се много расправљало и писало. Навешћу само неколико чланака у којима је дата критичка анализа овог система: З. Шепаровић, *Кривичне санкције и измијене КЗ СФРЈ*; реферат на XXIII Саветовању Савеза удружења за кривично право и криминологију Југославије, Дубровник, 1988; Љ. Лазаревић, *Систем кривичних санкција*, Саветовање у Будви, # 1989; П. Новоселац, *Систем санкција, алтернативе казни затвора и људска права*, публикација „Права човека и савремена кретања у криминологији“, Београд, 1989; Б. Марјановић, *О суштини мера безбедности у југословенском кривичном праву*, „Анали Правног факултета“, бр. 6/87.

је учинно кривично дело које не мора бити ни у каквом каузалном односу са стеченом имовином.

Најзад, с исфорсираном казном затвора од 20 година за одређена кривична дела нарушено је опште правило да је минимум казне затвора 15 година, а готово цинично звучи образложење да је за поправљање неких делинквената неопходан боравак у казненој установи ни мање ни више него 20 година. Једино криминално-политичко оправдање ове казне је у томе да служи као алтернатива смртној казни, и у том смислу би је једино требало и задржати.

3. Начело једнакости грађана пред законом, постављено у члану 154, ст. 2. Устава СФРЈ је универзални уставни принцип који има пуно значење и у кривичном законодавству, иако у њему није изричито прокламовано. Оно значи да за све грађане Југославије важе исти услови кривичне одговорности и кажњивости, односно да се на све њих примењују кривичноправне одредбе исте садржине. Међутим, прихватајући концепцију подељене законодавне надлежности у кривичном праву, која логично претпоставља и постојање разлика између републичких кривичних закона у прописивању инкриминација и казни, Устав СФРЈ је на тај начин поставио основу за непирање свога начела о једнакости грађана пред законом и то у једној области посебно значајној за људске слободe и права. За сваког правника који ову проблематику посматра не са политичког аспекта, већ с аспекта законитости и заштите људских права, несумњиво је да би „потпуна једнакост грађана пред законом захтевала јединствено кривично законодавство и јединствено кривично правосуђе“ (15). На жалост, изгледа да су мали изгледи за остваривање ове јединствености, иако се огроман број југословенске стручне јавности изјаснио у прилог враћања на концепцију јединственог законодавства, а досадашња пракса је открила низ слабости постојећег решења (16). Међутим, требало би искористити предстојећу уставну реформу и покренути ово питање; ако се не би прихватило враћање на јединствено југословенско кривично законодавство, против чега су углавном словеначки правници, мотивисани више политичким него кривичноправним разлозима, требало би проширити савезну регулативу и на заштиту слобода и права грађана, њиховог здравља и човекове средине, јавног саобраћаја, привреде и др.

4. Најзад, југословенско кривично законодавство требало би критички анализирати и у погледу доследног спровођења *начела субјективне одговорности*. Основани су приговори да нека решења нису у складу с овим начелом, као што је случај са кривичноправним значењем правне заблуде, правилима о одговорности за дела учињена путем штампе и других средстава јавног информисања, одредбама о стварној заблуди, о одговорности организатора злочиначких удружења и др. (17) У контексту питања везаних за субјективну кривичну одговорност са којима ће се сусрести постојећа реформа југословенског кривичног законодав-

(15) Н. Срзентић, *Принципи кривичног законодавства...*, *op. cit.*, стр. 282.

(16) О разлозима за и против концепције подељене законодавне надлежности видети: Љ. Лазаревић, *Уставна реформа и кривично законодавство*, „Архив за правне и друштвене науке“, бр. 1—3/88; Љ. Бутуровић, *За јединствено југословенско кривично законодавство*, „Архив за правне и друштвене науке“, бр. 1—3/88.

(17) Опширније о овим питањима видети: Ф. Баџић, *Неопходност промена у области кривичне у југословенском кривичном законодавству*, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, бр. 1—2/86.

ства је и проблем конституисања кривичне одговорности чланова колегијалних органа управљања. Реч је о изузетно сложеној проблематици на коју се надовезују многа начелна и прагматична питања, али је и крајње време да се и овај проблем разреши у нашем законодавству. (18).

III. Предлози за измене и допуне Кривичног закона СФРЈ

Потреба за свеобухватном критичком анализом југословенског законодавства није, као што је констатовано, спорна. Међутим, са концепцијом подељене законодавне надлежности и у одсуству координације рада, па чак и елементарне информисаности између република, тешко је имати увид да ли је овај процес у односу на републичко законодавство већ започет, односно да ли се ове реформе планирају, какав је њихов правац и обим, и сл. Колико ми је познато, СР Словенија је прошле године извршила парцијалне измене чији је основни смисао да се искључи могућност примене смртне казне, а у СР Хрватској се озбиљно ради на врло темељним изменама и допунама Кривичног закона. Таква потреба иницирана је и у СР Србији, али у том погледу још нису предузети никакви практични кораци. Једино се озбиљно ради на изменама кривичног закона СФРЈ, које су у завршној фази, тако да треба ускоро очекивати њихово усвајање у Скупштини СФРЈ. Предвиђају се многобројне и садржајно значајне измене и допуне. Њих је немогуће у оквиру овог рада ни сумарно изложити, па ћу се ограничити да укажем само на неколико основних карактеристика, полазећи од верзије Предлога закона о изменама и допунама Кривичног закона СФРЈ од априла 1990. године.

1. Реформа је ограничена искључиво на посебни део Кривичног закона СФРЈ. То је неуобичајено, ако се има у виду функционална повезаност општег и посебног дела кривичног права и сигурно се не може бранити аргументацијом да не постоји потреба за изменама и допунама Општег дела, односно да то овде није актуелно. Реч је, свакако, о неким другим разлозима. Званично се наводи да је рад на Општем делу изискивао пуно више времена, а да реформисање Посебног дела треба учинити што пре, чиме се отвара питање који су разлози за овакву хитност. Нема никакве сумње да систем инкриминација садржан у Кривичном закону СФРЈ треба подвргнути критичкој анализи, али се не могу отети утиску да се радило по убрзаном поступку, уз недовољну верификацију предложених решења од стране теорије и судске праксе, што се одразило и на основаност неких предлога. То ствара утисак да је ова реформа условљена више политичким него криминално-политичким разлозима. Говори се и о неким захтевима Европске економске заједнице, али југословенска јавност никада није била потпуно обавештена да ли такви захтеви заиста постоје и у ком правцу су формулисани, па је могуће да је реч о обичној манипулацији.

(18) На сложеност питања везаних за кривичну одговорност чланова колегијалних органа управљања указују: В. Камбовски, *Кривична одговорност у свету концепције о колективном раду, одлучивању и одговорности*, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, бр. 3—4/81; М. Борђевић, *Одговорност за кривична дела покривена одлука колективних органа*; „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, бр. 2—3/85.

Предлози се односе, као што је речено, само на посебни део КЗ СФРЈ, али се посредно дотичу и три института општег дела: конфискације имовине, казне затвора од 20 година и особито тешког случаја. Наиме, предлаже се брисање одредаба о изрицању конфискације имовине, што би практично значило да се ова казна, иако и даље остаје у систему кривичних санкција, не може више изрицати за кривична дела предвиђена у КЗ СФРЈ; на тај начин паралисана је одговарајућа одредба из Општег дела. Слично је учињено и са казном затвора од 20 година; могућност њеног изрицања задржана је само као алтернатива код кривичних дела запређених смртном казном. Најзад, предлаже се укидање особито тешког случаја као квалификованог облика појединих кривичних дела. Основни разлог за ову измену је досадашње искуство да је одредбама члана 47. КЗ СФРЈ створена једна вештачка конструкција, практично тешко остварљива, и да је треба заменити прецизним и конкретним одређивањем, тамо где је то реално, квалификованог облика кроз наступање тежих последица.

2. Мада су предложеним изменама и допунама обухваћене све групе кривичних дела из Кривичног закона СФРЈ, очигледно је да је тежиште на тзв. политичким деликтима, односно кривичним делима против социјалистичког самоуправног друштвеног уређења и безбедности СФРЈ. Обухваћена су готово сва кривична дела из ове групе, са предлозима већих или мањих измена. Не улазећи у појединачне анализе, покушају да извучем неколико основних, заједничких карактеристика предложених решења.

а) Очигледно је настојање да се у одређивању инкриминација из ове групе пође од неког елементарног, заједничког појма политичког деликта. За разлику од досадашњих решења која карактерише одсуство јединствене концепције политичког деликта, сада се у ову врсту кривичних дела уграђују две заједничке компоненте: објективна, изражена кроз заштитни, односно нападни објект; и субјективна, изражена кроз намеру учиниоца кривичних дела. Код безмало свих кривичних дела из главе XV КЗ СФРЈ, сада је заштитни објект искључиво државно и друштвено уређење СФРЈ или нека његова посебна компонента (безбедност земље, територијална сувереност, највиши органи власти и др.). На тај начин су политички деликти лишени неких идеолошких и политичких обележја, као што су, нпр, власт радничке класе, братство и јединство или равноправност народа и народности, систем самоуправљања и сл. Субјективна страна је намера угрожавања уставом утврђеног државног и друштвеног уређења и безбедности СФРЈ. Према томе, код већег броја кривичних дела потребно је за њихово постојање да је делатност учиниоца објективно управљена против уставом утврђеног државног и друштвеног уређења и да учинилац предузима такву делатност са намером њихове промене или угрожавања.

б) Уношење наведене намере имало је још један циљ — да се обезбеди директан умишљај као једини могући облик виности код ових дела. Наиме, у нашој теорији и пракси владало је становиште да се нека кривична дела против основа СФРЈ могу вршити и с евентуалним умишљајем (19). Сада се ова дилема отклања али се увођењу овог субјективног елемента стављају две примедбе. Прво, ову намеру је тешко у пракси доказивати, а тиме се знатно сужава појам политичког де-

(19) Видети: *Коментар Кривичног закона СФРЈ*, Београд, 1986, стр. 426.

ликта и слаби ефикасност заштите тако значајних вредности као што су уставно уређење и безбедност земље. Друго, са овом намером не елиминише се само евентуални умишљај, већ се тражи више и од директног умишљаја. Приговори нису неосновани, али они не доводе у сумњу оправданост да се појача субјективна страна политичког деликта и да се на тај начин спрече могуће злоупотребе у том смислу да се из одређених објективних околности аутоматски извлачи закључак да је учинилац поступао са намером обарања, промене, рушења и сл. Није, међутим, јасно зашто оваква намера није унета и код кривичног дела контрареволуционарног угрожавања друштвеног уређења из чл. 114. јер је ово дело било управо проблематично у погледу његовог субјективног обележја. Прописивањем да се радња дела састоји у „покушају“ промене Уставом утврђеног уређења или свргавања највиших државних органа, обезбеђено је само да облик виности може бити само умишљај, а то значи и евентуални. Међутим, управо код овог дела је требало обезбедити постојање директног умишљаја, што се најбоље постиже уношењем намере као његовог субјективног елемента.

Даља последица увођења овог субјективног елемента је изостављање код кривичних дела из чл. 122, 123, 125 и 126. КЗ СФРЈ, посебне тзв. „непријатељске побуде“ извршења. Ово обележје постаје сада сувишно, а иначе је реч о појму који је садржајно доста неодређен, са могућношћу да се у пракси различито интерпретира па и злоупотређава.

в) За кривична дела из ове области карактеристично је да је зона кажњавања доста широко постављена, што се тумачило потребом шире и свеобухватније заштите државног и друштвеног уређења, односно безбедности земље. То се постизало тако што је у одређивању радње код неких кривичних дела (контрареволуционарно угрожавања друштвеног уређења, угрожавања територијалне целине, угрожавања независности) употребљен израз „ко учини дело“, што је тумачено као предузимање и таквих делатности које су изван припремних радњи. Сада се у том погледу предлажу две значајне измене. Прво, радња извршења ограничава се само на покушај промене Уставом утврђеног државног и друштвеног уређења, односно повреде територијалног интегритета или независности државе. Тако, нпр, код контрареволуционарног угрожавања то је „покушај да се промени Уставом утврђено државно и друштвено уређење СФРЈ или свргну највиши државни органи“, код угрожавања територијалне целине „покушај отцепљења неког дела територије СФРЈ“, а код угрожавања независности „покушај довођења СФРЈ у положај потчињености или зависности“. На тај начин се из радње ових кривичних дела извлаче припремне радње и оне се посебно инкриминишу као лакши облик одређених кривичних дела против СФРЈ (чл. 138). Друга значајна допуна је у томе што овај покушај треба да се врши употребом силе или претњом употребе силе, а код неких дела се уноси и противустаначки начин.

г) Већина предложених измена и допуна односи се на прецизније одређивање обележја појединих кривичних дела. Декриминација се предлаже само код два кривична дела: учествовање у непријатељској делатности (члан 131) и закључење уговора на штету СФРЈ (члан 130). Првим делом се инкриминише повезивање са страном државом, страном или избегличком организацијом или групом лица у намери вршења непри-

јатељске делатности против СФРЈ, што је у основи припремна радња за вршење других кривичних дела, кажњива по члану 138. КЗ СФРЈ, па ово дело и не треба да самостално егзистира. Међутим, спорно је да ли треба брисати и дело закључења уговора на штету СФРЈ, нарочито у перспективи једног конфедеративног уређења Југославије, када је сасвим могуће да се такви уговори закључују. Уосталом и досадашња искуства указују да су се неки уговори које су закључивали представници СФРЈ или појединих социјалистичких република, показали штетним или за целу земљу или за одребену републику.

д) Као што је речено, код бројних кривичних дела из ове групе уноси се низ значајних садржајних измена и допуна, чији је основни смисао јачање принципа легалитета у њиховом одређивању. Указаћу само на неке од њих. Тако, дело контрареволуционарног друштвеног уређења (члан 114) називано и „каучук параграф“ због широко одређене радње извршења и мноштва заштитних објеката, сада је неупоредиво уже и прецизније одређено, тако да обухвата само покушај да се употребом силе или претњом употребе силе промени Уставом утврђено државно и друштвено уређење СФРЈ или да се свргну највиши органи власти, њихови извршни органи или представници тих органа. На сличан начин је кондипирано и дело непријатељске пропаганде из чл. 133, које сада у свом основном облику обухвата позивање или подстицање на насилну промену државног и друштвеног уређења СФРЈ или свргавање највиших органа власти, њихових извршних органа или представника тих органа, а то се чини у намери угрожавања Уставом утврђеног државног и друштвеног уређења или безбедности СФРЈ. Уз ово прецизирање, најзначајнија измена код овог дела је изостављање оног облика који се састојао у „злонамерном и неистинитом приказивању друштвено-политичких прилика у земљи“. Та инкриминација је најчешће критикована и за њу су се везивале тврдње да у југословенском кривичном законодавству постоји „деликт мишљења“. Објективности ради треба указати да је наша кривичноправна теорија била углавном критички опредељена према овом деликту, али је требало да прође доста времена и да се значајно промени политичка клима у нашем друштву па да се предложи брисање овог облика непријатељске пропаганде.

Значајне допуне учињене су и код кривичних дела која обухватају одавање тајне. Тако, код шпијунаже (члан 128) одређује се формално-материјални појам војне, економске или службене тајне и он обухвата у алтернацији две групе података: оне који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесени на основу закона проглашени тајном, и податке који нису изричито проглашени тајним а доступни су само одређеном кругу лица, а имају се сматрати тајним јер би њихово одавање довело до тешких штетних последица за безбедност и одбрану земље, или економски интерес земље. Код одавања државне тајне (члан 129) прихваћен је формални појам тајне (одређености законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеним на основу закона) али уз услов да је одавање таквих података имало или је могло да има штетне последице за политичке, економске или војне интересе земље. На сличан начин појам тајне одређен је и код одавања службене тајне (члан 183) и одавања војне тајне (члан 224).

Како се код одређеног броја кривичних дела употребљавају изрази „највиши државни органи, њихови извршни органи и представници тих органа“, требало је на неки начин одредити њихово кривичноправно значење. На посебан начин то је учињено кроз измене и допуне кривичног дела убиства из непријатељских побуда према СФРЈ (члана 122). Под називом „убиство представника највиших државних органа“ ово дело сада обухвата лишавање живота: председника или члана Председништва СФРЈ; председника или члана Председништва републике или аутономне покрајине; председника Скупштине СФРЈ или председника Скупштине републике или аутономне покрајине; председника извршних већа тих скупштина. На овај начин одређен је и појам највиших органа власти и њихових извршних органа. За постојање овог дела тражи се и намера угрожавања Уставом утврђеног државног и друштвеног уређења или безбедности СФРЈ. У вези с овим предлогом изражени су приговори да је на овај начин доста сужен појам тзв. политичког атентата и да би овим делом требало обухватити високе војне функционере, носиоце високих правосудних функција, дипломатске представнике СФРЈ, истакнуте друштвене и научне личности, под условом да се убиство врши у наведеној намери. Приговор није неоснован, али је тешко поставити границу раздвајања између представника највиших државних органа и осталих лица, а широким постављањем заштитног објекта код овог дела остали би практично на садашњем решењу по коме објект заштите може бити свако лице које се лишава живота из политичких побуда.

Отклоњена је и једна апсурдна и крајње нехумана ситуација код кривичног дела пружања помоћи учиниоцу после извршеног кривичног дела (члан 137). Наиме, за све друге случајеве, осим кривичних дела против основа СФРЈ, закон предвиђа искључење кажњивости ако помоћ учиниоцу дела пружају лица која се са њим налазе у одређеном сродству или односу. Сада се та могућност проширује и на ова дела, тако да се неће казнити за пружање помоћи лице коме је учинилац дела против основа државног и друштвеног уређења СФРЈ и њене безбедности, брачни друг, сродник по крви у првој линији, брат или сестра, усвојилац или усвојеник, њихови брачни другови или лица са којима живе у трајној ванбрачној заједници.

б) Мада формално није обухваћено у групи кривичних дела против основа СФРЈ, кривично дело повреде угледа СФРЈ (члан 157) увек се сматрало политичким деликтом, јер за заштитни објект има државу СФРЈ, њене симболе и њене највише органе. И код овог дела предлаже се неколико значајних допуна. Ранији израз „највиши органи“ замењен је таксативним навођењем тих органа (Председништво СФРЈ, Скупштина СФРЈ, Савезно извршно веће) и њихових највиших представника (Председник и чланови Председништва СФРЈ, Председник Скупштине СФРЈ и Председник Савезног извршног већа). Тиме је отклоњена дилема да ли је овим делом обухваћена и заштита личности Јосипа Броза, јер према наведеним лицима дело се може извршити само кад се излажу порузи у вези са вршењем њихове функције. Даље, излагање порузи треба да се врши „јавно“, чиме се искључује постојање овог дела у случају погрдног изражавања у неком разговору између два лица или у затвореном кругу, што до сада није био случај.

Најзад, како је реч о посебном облику увреде или клевете, сада се и код овог дела предлаже увођење посебног основа искључења кажњивости, предвиђеног републичким законодавством за увреду и клевету. За излагање порузи највиших органа СФРЈ, или њихових представника не кажњава се учинилац који се о њима увредљиво изрази; у научном, књижевном или уметничком делу; у озбиљној критици; у извршавању службене дужности, новинарског позива, политичке, самоуправне и друге друштвене делатности; у одбрани неког права или у заштити оправданих интереса, ако се из начина изражавања или из других околности види да то није учињено у намери омаловажавања, или ако докаже истинитост свог тврђења или да је имао основаног разлога да поверује у истинитост онога што је износио или проносио.

е) Најзад, изменама које се предлажу код члана 139. КЗ СФРЈ (кажњавање за најтеже облике кривичних дела против основа СФРЈ) смањено би се број случајева за које се може изрећи смртна казна, а код неких других кривичних дела знатно би се смањили оквири прописаних казни.

3. Предстојеће измене Кривичног закона СФРЈ искоришћене су и за његово комплетирање неким међународним кривичним делима. Наиме, наша земља није у потпуности реализовала своје обавезе из ратификованих међународних конвенција у области кривичног права, а неке од постојећих инкриминација нису биле усаглашене с изменама појединих конвенција. Стога се у том погледу предвиђају допуне код ратних злочина против цивилног становништва, против рањеника и болесника и против ратних заробљеника (члан 142—144), затим код противправног убијања и рањавања непријатеља (члан 146), уништавања културних и историјских споменика (члан 151) и заснивања ропског односа и превоза лица у ропском односу (члан 155). Предлажу се следеће нове инкриминације: неоправдано одлагање репатријације ратних заробљеника (члан 150а), међународни тероризам (члан 155а), угрожавање лица под међународном заштитом (члан 155б), одузимање талача (члан 155в), неовлашћено прибављање и располагање нуклеарним материјама (члан 247а), угрожавање безбедности нуклеарним материјама (члан 247б), уношење опасних материја у СФРЈ (члан 248а) и приказивање порнографског материјала (члан 252).

4. Кривична дела против привреде и јединства југословенског тржишта (чл. 161—172), нису значајније обухваћена предложеним изменама и допунама, из чега се никако не би смео извући закључак да за то не постоје потребе. Више је у питању оцена да темељној ревизији ове групе деликата треба прићи као није, када се искристалишу и правно прецизније уобличи неки нови облици привредног организовања и пословања, нови облици својине са новим субјектима и др. Уз неке парцијалне измене код дела фалсификовања знакова за вредност (члан 169) и прављења, набављања или отуђивања средстава за фалсификовање (члан 170), значајне садржајне измене предлажу се код два кривична дела: трговине златним новцем, страном валутом и девизама (члан 167) и издавање чека без покрића (члан 172). Прво дело сада обухвата противправну куповину, продају или размену златног новца, стране валуте, девиза или злата, док би се убудуће састојало само у противправном „бављењу трговином златним новцем или зла-

том“ у вредности преко 5.000 динара. Дакле, декриминисана је трговина страном валутом и девизама, што би се убудуће могло кажњавати само као прекршај. За постојање дела сада се тражи „бављење“ овим обликом недозвољене трговине, што претпоставља њено вишеструко вршење. Предлаже се измена садашње концепције кривичног дела издавања чека без покрића, за чије је постојање сада довољно да се изда или стави у промет чек за који се зна да нема покрића, с тим што настају тежи облици ако је на тај начин прибављена себи или другом противправна имовинска корист. У новој верзији то би био посебан облик преваре и дело би постојало кад се у намери да се себи или другом прибави противправна имовинска корист, изда или стави у промет чек за који се зна да нема покрића, па се тиме и прибави корист у износу преко 15.000 динара; тежи облик дела постојао би ако је прибављена противправна имовинска корист преко 50.000 динара.

5. Аналогна је ситуација и код кривичних дела против службене дужности (чл. 174—200), код којих реално и не постоје веће потребе за дубљим изменама и допунама. Вреди, међутим, указати на неколико нових решења која се предлажу. Тако, за постојање основног облика кривичног дела злоупотребе службеног положаја (члан 174) више није довољна само намера да се искористишавањем службеног положаја или овлашћења, прекорачењем граница службеног овлашћења или неизвршењем службене дужности, прибави себи или другом каква корист или да се другоме нанесе штета, већ је потребно да је таква намера и остварена, а од висине остварене користи зависи о коме се тежем облику овог дела ради. Од посебног је значаја предлог за укидање кривичног дела пљачке у служби (члан 177). Реч је о конструкцији која је супротна начелу легалитета у одређивању бића кривичног дела, а основни циљ јој је био да се изигравањем правила о изрицању казне за стицај кривичних дела омогући изрицање тешке казне, па и оне од 20 година. Уместо пљачке увели би се квалификовани облици код оних дела из којих је она могла настати. У ову групу се уноси и једно ново кривично дело — неовлашћено фотографисање (члан 195а), чиме се само попуњава досадашња празнина у закону.

6. После кривичних дела против основа СФРЈ, највећи број измена и допуна предлаже се код кривичних дела против оружанних снага. Оне се односе на више од двадесет дела и у садржајном смислу најчешће значе прецизирање појединих обележја, прописивање блажих казних оквира и смањивање могуће примене смртне казне. У веома ограниченом броју случајева предвиђа се декриминација. Заједничка карактеристика свих предложених измена и допуна је да се и код ове групе кривичних дела јаче афирмише начело легалитета и да се отклони непотребна строгост прописаних казни, нарочито код оних дела која се врше у мирнодопским условима.

7. Најзад, вреди поменути још једну предложену измену због њене специфичности. Наиме, сви предлози за измене казних оквира су у смислу њиховог ублажавања. Изузетак је учињен само код кривичног дела неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога. Уместо садашње казне затвора од 6 месеци до 5 година, пропи-

сане за основни облик овог дела, предлаже се казна затвора од једне до десет година, а код тежег облика уместо затвора од једне до десет година, затвор од три до петнаест година. У складу с одговарајућом међународном конвенцијом, ово дело се допуњује још једним обликом — неовлашћено прављење, набављање, поседовање или давање на употребу материјала или супстанција за које се зна да су намењени за производњу опојних дрога.

8. Из овог веома сумарног осврта сигурно се не може добити права слика о обиму и дубини предложених измена и допуна Кривичног закона СФРЈ. У 93 члана Предлога закона обухваћено је готово 200 облика инкриминација, са решењима која се крећу од стилских дотеривања и редакцијских прецизирања, па до промена основних концепција појединих делова. У таквој ситуацији настојао сам да у границама расположивог обима овога рада укажем само на оне измене и допуне које су ми изгледале начелног карактера или су од већег криминално-политичког значаја. Остаје још једно питање о коме се свакако мора водити рачуна. Већ је било речи да у концепцији подељене законодавне надлежности озбиљна и систематична реформа југословенског кривичног законодавства претпоставља одређени степен координације између федерације и социјалистичких република. Федерација има право да одлучује о изменама и допунама закона из своје уставне надлежности. Али, несумњиво је да се промене у Кривичном закону СФРЈ, па и оне које се односе само на Посебни део, нужно рефлектују на републичко кривично законодавство. Скоро је незамисливо да се у Савезном закону не примењује институт особитог тешког случаја, а да он и даље егзистира у републичким законима, или да се за дела из Кривичног закона СФРЈ не може изрицати конфискација имовине, односно казна затвора од 20 година, а да такве могућности постоје у кривичним законима република. Још би већи апсурд био да се промене код кривичних дела против службене дужности у КЗ СФРЈ не спроведу код ове групе кривичних дела у републичким законима, јер је реч о идентичним деликтима, а разлика је само у томе да ли је извршилац службено лице које ради у савезним или другим органима и установама. Стога се, после усвајања Закона о изменама и допунама КЗ СФРЈ мора приступити одговарајућим променама у кривичним законима република, што претпоставља један разуман *vacatio legis* и истовремено ступање на снагу свих ових закона.

(Примљено 4. 05. 1990)

Ljubiša Lazarević,
Professor of the Law School of Belgrade

NECESSITY AND POSSIBILITY OF REFORM OF YUGOSLAV CRIMINAL LEGISLATION

Summary

The author deals with necessity and possibility of a fundamental reform of Yugoslav criminal legislation. Being of opinion that there is a social need for such a reform, as well as a unanimous tendency towards it in theory and practice, the author focuses the critical analysis of the actual criminal legislation on the basic principles of Criminal law: the legality principle, legitimacy of criminal repression, equality of citizens before criminal justice and criminal responsibility.

So far as the legality principle is concerned, definitions of certain offences should be revised and made more precise than they are, as well as relations of the general provisions of the Penal Code to its special parts and some statutes providing punishments for certain offences.

The Legitimacy of criminal repression should be carried on by reducing the zone of criminal behaviour, abolishing certain offences and redressing statutes on crimes into those of economic misdemeanours or violations, but also by maintaining certain punishments, such as capital punishment or confiscation of property or twenty years of prison.

The equality of citizens in criminal justice is treated in connection with the concept of separation of legislating competences in Criminal law, but criticizing the constitutional provisions on that subject, while the criminal responsibility is treated by making comments on some of the general provisions of the Penal Code.

In the second part of the article the author analyzes the Penal Code Reform Bill of the SFR Yugoslavia, which is soon to be discussed in the Federal Assembly.

Key words: *Penal Law. — Criminal responsibility. — Criminal sanctions. — Legality principle. — Equality of citizens in criminal justice.*

Ljubiša Lazarević,
professeur à la Faculté de Droit de Belgrade

LES BESOINS ET LES POSSIBILITÉS DE L'ÉDIFICATION FUTURE DE LA LÉGISLATION PÉNALE YOUGOSLAVE

Résumé

L'auteur examine dans son article les nécessités et les possibilités de procéder à une réforme radicale de la législation pénale yougoslave. Constatant que la nécessité sociale d'une telle réforme et un accord dans la théorie et dans la pratique existent, l'auteur souligne que l'analyse critique du système normatif existant en cette matière devrait être opérée à travers la vérification de la réalisation des principes fondamentaux du droit pénal — la légalité, la légitimité de la contrainte pénale, l'égalité des citoyens face à la loi et la responsabilité pénale subjective. En ce qui concerne le principe de légalité, il faudrait réexaminer les solutions légales concernant la précision de la définition des caractéristiques de certains délits et le degré de concordance entre les dispositions de la

partie générale et de la partie spéciale d'une part et des cadres légaux pénaux prescrits de l'autre. Le principe de la légitimité de la contrainte pénale et juridique devrait être vérifié tout particulièrement à travers l'examen de la possibilité de restreindre la zone criminelle en supprimant certaines incriminations ou en les transférant dans la zone des infractions et contraventions économiques et aussi à travers l'examen de la justification de maintenir certaines peines (la peine de mort, la confiscation des biens, le peine d'emprisonnement de vingt ans). La question de l'égalité en droits des citoyens devant la loi a été examinée dans le contexte du concept admis de la compétence législative divisée dans ce domaine juridique; l'auteur a analysé de manière critique la solution contenue dans la Constitution; le principe de la responsabilité subjective est débattu à partir de certaines solutions contenues dans la partie générale.

Dans la deuxième partie de son travail, l'auteur procède à une analyse critique du Projet de Loi sur les changements et les amendements à la Loi pénale de Yougoslavie, que l'Assemblée de Yougoslavie doit adopter prochainement.

Mots clé: *Droit pénal. — Responsabilité pénale. — Principe de la légalité. — Principe de l'égalité des citoyens devant la loi.*